

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه الزهراء (س)

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان

اصل لزوم در عقود و ادله اعتبار آن

استاد راهنما

دکتر محمد جواد سرخوش

استاد مشاور

دکتر فریبرز ایمانیان

دانشجو

عاطفه نوروزی کرکان

تیر ۱۳۹۰

کلیه دستاوردهای ناشی از تحقیق فوق متعلق به دانشگاه الزهراء(س)
است.

تقديم به :

خاتم أوصياء و

شرف زمين و زمان

صاحب الزمان و

خليفة الرحمان

بقية الله، امام و مولايم

حضرت حجة بن الحسن العسكري

(عجل الله تعالى فرجه)

بر خود می دانم از زحمات بی دریغ و تلاش های بی وقفه و راهنمایی های حکیمانه و ارزشمند استاد گرامی آقای دکتر سرخوش در راستای انجام این پروژه در طول یک سال گذشته تشکر و قدردانی نمایم.

و با تقدیر و تشکر فراوان از:

پدر و مادر عزیزم که عاطفه سرشار و گرمای امیدبخش وجودشان در این سردترین روزگاران بهترین پشتیبان است.

و از همسر عزیزم به پاس محبت های بی دریغش که هرگز فروکش نمی کند.

و از دختر نازنینم که وجود پر خیرش همواره روشنی بخش زندگیمان بوده است.

چکیده:

آنچه در پیش رو داریم تتبع و تحقیقی است از قاعده «أصلالة اللزوم فی العقود». عقد لازم عقدی است که یک جانبه قابل فسخ نیست و عقد جایز عقدی است که یک جانبه قابل فسخ است. فقهاء و حقوقدانان در مورد برخی از عقود از جمله عقد مضاربه و عاریه تصریح به جایز بودن آنها نموده اند و همچنین عقود از جمله بیع و اجاره را لازم دانسته اند. اما در میان ایشان در مورد حکم دسته دیگری از عقود از جمله عقد جعاله، مسابقه و مرأمة یا سکوت شده و یا حداکثر اختلاف نظر وجود دارد. همچنین در مورد عقدی که لزوم آن مورد اتفاق است، گاهی این مسأله پدید می آید که در بقاء لزوم آن شک حاصل می شود. از این رو این مسأله به ذهن خطور می کند که آیا اصلی در این زمینه وجود دارد که بتواند حکم این دسته از عقود را در هنگام شک تعیین نماید؟ اکثر اندیشمندان اسلامی با استناد به اصل لزوم، به لزوم این دسته از عقود حکم می نمایند. برخی از ایشان نیز چنین اصلی را نمی پذیرند. در این نوشته ضمن یک تحقیق کتابخانه ای ادله هر دو طرف مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته و روشن می شود که وجود چنین اصلی پذیرفتنی است اما در مورد مبنای این اصل اختلاف عقیده وجود دارد، که در نوشته حاضر پس از نقد و بررسی مبانی اصل لزوم در فقه و حقوق مدنی به این نتیجه خواهیم رسید که عمده دلیل اعتبار این اصل بناء عقلاء و استصحاب است و سایر ادله توانایی اثبات اصل لزوم در تمامی عقود را ندارند. مثلاً آیه «أوفوا بالعقود» ناظر بر موردی است که متعاقدان اراده بر فسخ عقد نداشته و در عین حال یکی از آنها یا هر دو به لوازم عقد پایبند نیست.

واژگان کلیدی: اصل، قاعده، لزوم، عقد، عقد لازم، ایقاع، بناء عقلاء.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه
۲.....	مسأله پژوهش و تبیین آن
۳.....	پرسش های پژوهش (پرسش های فرعی)
۳.....	فرضیات پژوهش
۳.....	اهداف پژوهش و ضرورت آن
۴.....	پیشینه پژوهش
۷.....	فصل اول: کلیات
۷.....	گفتار اول: واژه شناسی
۷.....	مبحث اول: مفهوم قاعده
۷.....	۱: تعریف قاعده در لغت
۸.....	۲: معنای اصطلاحی قاعده
۸.....	۱-۲: تعریف قاعده فقهی
۱۰.....	۱-۱-۲: تفاوت قاعده فقهی با قاعده اصولی
۱۳.....	۲-۱-۲: تفاوت قاعده فقهی با مسأله فقهی
۱۳.....	مبحث دوم: مفهوم اصل

- ۱: تعریف اصل در لغت ۱۳
- ۲: تعریف اصل در اصطلاح ۱۴
- ۱-۲: مراد از «اصل» در اصطلاح فقهاء و اصولیین ۱۴
- مبحث سوّم: مفهوم لزوم ۱۶
- ۱: تعریف لزوم در لغت ۱۶
- ۲: معنای اصطلاحی لزوم ۱۶
- ۱-۲: مراد از «لزوم» در اصطلاح فقهاء و حقوقدانان ۱۶
- ۲-۲: اقسام لزوم ۱۸
- ۳: بررسی برخی از مشتقات لزوم ۲۲
- ۱-۳: الزام ۲۲
- ۲-۳: التزام ۲۲
- مبحث چهارم: مفهوم عقد ۲۳
- ۱: تعریف عقد در لغت ۲۳
- ۲: معنای اصطلاحی عقد ۲۴
- ۱-۲: مفهوم عقد در اصطلاح فقهای امامیه ۲۶
- ۲-۲: نقد و بررسی تعاریف ۲۷
- ۳-۲: مفهوم عقد در اصطلاح علمای اهل سنت ۳۰
- ۴-۲: تعریف عقد در قانون مدنی ۳۲
- ۵-۲: نقد و بررسی تعریف عقد در قانون مدنی ۳۲
- ۶-۲: تعریف استاد راهنما از «عقد» ۳۵
- ۱-۶-۲: توضیح تعریف ۳۵

مبحث پنجم: بررسی برخی از واژه های مترادف با عقد	۳۶
۱: قرارداد	۳۶
۲: معامله	۳۷
مبحث ششم: تقسیمات عقود	۳۸
۱: تقسیم عقود در قانون مدنی	۳۸
۱-۱: مناقشه استاد راهنما در ماده ی ۱۸۴ قانون مدنی	۳۹
۲: اقسام عقود از منظر فقهای عامه و خاصه و نویسندگان حقوق مدنی	۴۱
۱-۲: عقد صحیح و عقد فاسد	۴۲
۲-۲: عقد نافذ و عقد غیر نافذ	۴۶
۱-۲-۲: رابطه عقد باطل با عقد فاسد	۴۸
۳-۲: عقد لازم و عقد جایز	۴۸
۱-۳-۲: انواع عقود لازم و جایز	۴۹
۴-۲: عقد خیاری و غیر خیاری	۵۰
۵-۲: عقد معلق و عقد منجز	۵۵
۶-۲: عقد عهدی، اذنی و تملیکی	۵۶
۷-۲: عقد تشریفاتی و عقد رضایی	۵۷
۸-۲: عقود معین و عقود غیر معین	۵۸
مبحث هفتم: مفهوم ایقاع	۵۹
۱: تعریف استاد راهنما از ایقاع	۵۹
۲: فرق عقد و ایقاع	۶۰
فصل دوم: بررسی ادله اجتهادی اصل لزوم	۶۳

- گفتار اول: تاریخچه بحث ۶۳
- گفتار دوم: مراد از اصل در قاعده «أصالة اللزوم في العقود» ۶۷
- گفتار سوم: ادله اجتهادی «أصالة اللزوم في العقود» ۷۲
- مبحث اول: کتاب ۷۳
- ۱: آیه شریفه «أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» ۷۳
- ۱-۱: مراد از عقد در آیه شریفه ۷۴
- ۲-۱: مراد از «أوفوا» در آیه شریفه ۷۵
- ۳-۱: ادله قائلان به دلالت آیه بر اصل لزوم ۷۶
- ۱-۳-۱: امر مولوی و ارشادی ۷۸
- ۲-۳-۱: ارشادی بودن یا مولوی بودن مدلول آیه «أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» ۸۰
- ۳-۳-۱: قائلان از اهل سنت به دلالت آیه بر اصل لزوم ۸۴
- ۴-۱: ادله مخالفان دلالت آیه بر اصل لزوم ۸۵
- ۱-۴-۱: نقد و بررسی ادله مخالفان دلالت آیه بر اصل لزوم از دیدگاه موافقان ۸۷
- ۵-۱: نظر استاد راهنما در ارتباط با دلالت آیه «أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» ۹۱
- ۲: آیه شریفه «أَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَ حَرَّمَ الرِّبَا» ۹۳
- ۳: آیه تجارت ۹۵
- ۱-۳: بررسی مفردات آیه ۹۵
- ۲-۳: بررسی دلالت آیه ۹۷
- ۱-۲-۳: بررسی ادله قائلان به دلالت آیه شریفه بر اصل لزوم ۹۸

۳-۲-۱-۱: نقد استاد راهنما بر استدلال قائلان به دلالت آیه شریفه بر اصل

- لزوم.....۹۹
- ۳-۲-۲: بررسی ادله مخالفان دلالت آیه شریفه بر اصل لزوم ۱۰۰
- ۳-۲-۳: نظر استاد راهنما در رابطه با دلالت آیه شریفه تجارت ۱۰۱
- مبحث دوّم: سنت ۱۰۲
- ۱: روایت «لا یحلُّ مالُ امرئٍ مسلمٍ الا عن طیبِ نفسیه» ۱۰۳
- ۱-۱: بررسی سند حدیث ۱۰۴
- ۲-۱: بررسی دلالت حدیث ۱۰۶
- ۲: روایت «المؤمنون عند شروطهم» ۱۰۸
- ۱-۲: بررسی سند حدیث ۱۱۰
- ۲-۲: بررسی دلالت حدیث..... ۱۱۰
- ۳: روایت «الناس مسلّطون علی اموالهم» ۱۱۳
- ۱-۳: بررسی سند حدیث ۱۱۳
- ۲-۳: بررسی دلالت حدیث ۱۱۳
- ۴: اخبار مستفیضه در باب شرط و خیار در بیع..... ۱۱۵
- ۱-۴: بررسی سند حدیث ۱۱۶
- ۲-۴: بررسی دلالت حدیث ۱۱۷
- فصل سوّم: ادله غیر اجتهادی و مبانی حقوقی اصل لزوم ۱۲۱
- گفتار اوّل: دلیل فقهتی ۱۲۱
- مبحث اوّل: اصل استصحاب ۱۲۱
- ۱: اشکالات وارد بر استدلال به استصحاب در اثبات اصل لزوم و نقد آنها ۱۲۲

- ۲: جریان یا عدم جریان استصحاب در عقود تعلیقی ۱۳۰
- ۳: تعارض مفاد قاعده با استصحاب عدم لزوم ۱۳۲
- گفتار دوم: بناء عقلاء ۱۳۴
- گفتار سوم: مبانی حقوقی اصل لزوم در عقود ۱۳۸
- مبحث اول: بررسی ادله موافقان وجود اصل لزوم در قانون مدنی ۱۳۹
- ۱: ماده ۲۱۹ قانون مدنی ۱۳۹
- ۲: ماده ۱۰ قانون مدنی ۱۴۴
- ۳: مبنای عقلایی اصل لزوم ۱۴۴
- مبحث دوم: بررسی ادله مخالفان وجود اصل لزوم در قانون مدنی ۱۴۵
- مبحث سوم: شمول یا عدم شمول اصل لزوم در ارتباط با تمامی عقود ۱۴۷
- مبحث چهارم: شمول یا عدم شمول اصل لزوم در ارتباط با شروط ۱۴۸
- مبحث پنجم: رابطه اصل لزوم با تنجیز عقد ۱۴۹
- مبحث ششم: بررسی اصل لزوم در ایقاعات ۱۴۹
- فصل چهارم: موارد تطبیق قاعده و رابطه اصل لزوم با اصل صحت، اصل حاکمیت اراده و نظریه تعدیل در شرایط قرارداد ۱۵۲
- گفتار اول: موارد تطبیق اصل لزوم در عقود ۱۵۲
- گفتار دوم: برخی از موارد استناد به أصالة اللزوم در آثار فقهاء ۱۵۳
- گفتار سوم: رابطه اصل لزوم با اصل صحت در عقود ۱۵۷
- مبحث اول: اصل صحت در عقود ۱۵۷
- ۱: موضوع اصل صحت در عقود ۱۵۸
- ۲: ادله اعتبار اصل صحت در عقود ۱۵۹

۱۶۱.....	۳: اقسام شک در صحت معاملات .....
۱۶۳.....	۴: اصل صحت در قانون مدنی .....
۱۶۳.....	مبحث دوّم: بررسی رابطه اصل لزوم با اصل صحت .....
۱۶۴.....	گفتار چهارم: رابطه اصل لزوم با اصل حاکمیت اراده .....
۱۶۴.....	مبحث اوّل: بررسی اصل حاکمیت اراده .....
۱۶۶.....	۱: نتایج اصل حاکمیت اراده .....
۱۶۷.....	۲: حدود اصل حاکمیت اراده .....
۱۶۹.....	مبحث دوّم: بررسی رابطه اصل لزوم با اصل حاکمیت اراده .....
۱۷۰.....	مبحث سوّم: بررسی رابطه اصل لزوم با نظریه تعدیل در شرایط قرارداد .....
۱۷۲.....	۱: مبانی نظریه تجدید نظر و تعدیل در قراردادها .....
۱۷۲.....	۱-۱: تعذر اجرای قرارداد .....
۱۷۳.....	۱-۲: قاعده لاضرر .....
۱۷۳.....	۱-۳: قاعده لاجرح .....
۱۷۴.....	۱-۴: نظریه شرط ضمنی .....
۱۷۴.....	جمع بندی و نتیجه گیری کلی .....
۱۷۹.....	فهرست منابع .....

مقدمه :

قانون مدنی در ماده ۱۸۵ مقرر می دارد: «عقد لازم آن است که هیچ یک از طرفین معامله حق فسخ آن را نداشته باشد مگر در موارد معینه». و بر طبق ماده ۱۸۶ همان قانون «عقد جایز آن است که هر یک از طرفین بتواند هر وقتی بخواهد فسخ کند». همچنین در کلام فقیهان عقد لازم به عقدی گفته می شود که امکان فسخ آن از جانب یکی از طرفین بدون رضای طرف دیگر وجود نداشته باشد. در قانون مدنی و همچنین در کلام فقهاء در مورد برخی از عقود تصریح به لازم یا جایز بودن آنها شده است، و عقودی از جمله عقد شرکت، ودیعه، مضاربه و عاریه جایز، و عقودی همچون صلح، ضمان و بیع لازم دانسته شده اند. اما حکم برخی از عقود از جمله عقد مسابقه، مرأه و عقد جعاله در قانون مدنی به دست سکوت سپرده شده و در کلام فقیهان در مورد لازم یا جایز بودن آنها اختلاف نظر وجود دارد. از این رو این پرسش به ذهن متبادر می شود که حکم این عقود چیست و آیا اصلی در این زمینه وجود دارد که بتواند حکم این دسته از عقود را تعیین نماید؟ در بین نویسندگان حقوقی مشهور است که ماده ۲۱۹ قانون مدنی دلالت بر اصل لزوم می نماید و به نظر اکثر ایشان اصل در قراردادها، لزوم آنهاست و عقد جایز امری است استثنایی که نیاز به تصریح قانونگذار دارد. اما همان طور که خواهد آمد این ماده چنین دلالتی ندارد. اکثر فقیهان نیز اصل لزوم را پذیرفته اند، و به نظر ایشان هرگاه در لازم یا جایز بودن عقدی شک وجود داشته باشد، با استناد به اصل لزوم حکم به لزوم آن می شود. و نیز هنگامی که شک داشته باشیم در اینکه عقدی که صورت گرفته آیا خیار بوده یا خیر، بر طبق قاعده حکم به عدم خیار می نماییم. به هر حال اکثر فقیهان

و نویسندگان حقوقی این اصل را پذیرفته اند اما در مورد اساس و مبنای این قاعده و اینکه آیا اصل لزوم دارای مبنای فقهی می باشد یا خیر در میان نویسندگان حقوقی بحث و گفتگو کمتر به چشم می خورد. و نیز در میان فقیهانی که از مبنای اصل لزوم در عقود بحث می نمایند، اختلاف نظر در مبنای و در نحوه دلالت آنها بر این اصل وجود دارد. در این نوشته سعی بر آن است تا ضمن تبیین اصل لزوم در عقود، به نقد و بررسی مبنای فقهی و حقوقی آن پرداخته و همچنین موضوع قاعده و موارد کاربرد آن و نیز رابطه آن با اصل حاکمیت اراده و نظریه تعدیل در شرایط قرارداد مورد بحث و بررسی قرار گیرد. لذا نوشته حاضر در چهار فصل تنظیم شده است که فصل اول آن به بررسی کلیاتی همچون تعریف قاعده، اصل، لزوم، عقد و... اختصاص یافته است. در فصل دوم مراد از اصل در أصالة اللزوم و ادله اجتهادی اعتبار آن که برخی از آیات و روایات می باشد مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل سوم به بررسی ادله غیر اجتهادی و مبنای حقوقی اصل لزوم در عقود پرداخته شده است. و در فصل چهارم موارد تطبیق قاعده و رابطه آن با اصل حاکمیت اراده، اصل صحت، و نظریه تعدیل در شرایط قرارداد مورد بررسی قرار گرفته است.

مسأله پژوهش و تبیین آن:

مراد از اصل لزوم در عقود چیست و ادله اعتبار آن کدامند؟

در ماده ۱۸۴ قانون مدنی از لازم و جایز به عنوان دو قسم از اقسام عقود نام برده شده است و در ماده ۱۸۵ و ۱۸۶ عقد لازم به عقدی که یک جانبه قابل فسخ نیست و عقد جایز به عقدی که یک جانبه قابل فسخ است تعریف شده اند. در عین حال گاهی از اصل لزوم در عقود به عنوان یکی از اصول مسلم در ابواب معاملات یاد می شود، از این رو این پرسش رخ می نماید که مراد از این اصل چیست؟ و ادله اعتبار آن کدامند؟

پرسش های پژوهش (پرسش های فرعی):

- ۱- رابطه لزوم و جواز با نفوذ عقد چیست؟
- ۲- رابطه لزوم و جواز با صحت عقد چیست؟
- ۳- ادله اعتبار اصل لزوم در معاملات چیست؟
- ۴- در چه مواردی به اصل لزوم در عقود رجوع می شود؟

فرضیات پژوهش:

- ۱- لزوم و جواز از فروعات نفوذ عقد صحیح اند.
- ۲- به سبب عدم تحقق نفوذ عقد صحیح در صورت انتفاء شرایط نفوذ، نمی توان لزوم و جواز را از فروعات بلافاصله صحت عقد دانست.
- ۳- ادله لفظی از کتاب و سنت در کنار بناء عقلاء از جمله ادله اعتبار اصل لزوم در عقود است.
- ۵- در صورت شک در جواز یا لزوم عقدی که دلیلی بر لزوم آن در دست نیست به اصل لزوم رجوع می شود. و همچنین در صورت بروز شک در بقاء لزوم یک عقد نیز به أصالة اللزوم رجوع می شود.

اهداف پژوهش و ضرورت آن:

اگرچه قاعده لزوم در بسیاری از ابواب فقه مورد بحث و تحقیق قرار گرفته است، اما همچنان پرسش- های فراوانی درباره این قاعده مطرح است که از ابهامات ذیل نشأت می گیرد:

- ۱- شمول یا عدم شمول اصل لزوم در ارتباط با تمامی عقود.
- ۲- شمول یا عدم شمول اصل لزوم در ارتباط با ایقاعات.
- ۳- شمول یا عدم شمول اصل لزوم در ارتباط با شروط.

۴- رابطه اصل لزوم با تنجیز عقد.

۵- ابهام در راه حل در صورت تعارض اصل لزوم با استصحاب عدم لزوم.

پاسخ به این پرسشها و بسیاری پرسشهای دیگر، ضرورت بحث حول قاعده «أصل اللزوم» را می-طلبید.

پیشینه پژوهش:

برخی از پژوهشهایی که در این رابطه انجام شده عبارتند از:

الف) مقالات

۱- مظهر قراملکی، علی؛ «دلایل قرآنی اصل لزوم در عقود»، مقالات و بررسیها، شماره ۷۷، ۱۳۸۴ ه.ش. در این نوشته فقط به دلایل قرآنی اصل لزوم پرداخته شده و ادله دیگر از جمله روایات مورد بررسی قرار نگرفته است. و نیز نوشته مذکور در مقام پاسخگویی به پرسشهای دیگری که در رابطه با اصل لزوم مطرح است نمی باشد.

۲- موسوی بهبهانی، علی؛ «اصل لزوم و صحت عقود در فقه و قانون مدنی»، دادرسی، شماره ۴۰، ۱۳۷۷ ه.ش.

این اثر مختصر که در چهار صفحه نگارش شده در مقام بررسی تطبیقی اصل لزوم در فقه اسلامی و قانون مدنی است و در آن به اثبات قاعده مورد بحث و بررسی ادله اعتبار آن پرداخته نشده است، فقط در جایی بناء عقلاء عمده دلیل اعتبار این اصل دانسته شده است.

ب) پایان نامه

۱- شهیدی، احمد؛ اصل صحت و اصل لزوم در عقود، ۱۳۵۹ ه.ش.

به نظر می رسد پایان نامه مذکور از نظر تتبع عالی نبوده و همچنین ادله ای که فقهاء در اثبات قاعده «أصل اللزوم» مورد استناد قرار داده اند، به طور کامل ذکر نشده است. علاوه بر آن ادله ای که

در پژوهش مذکور مورد بحث قرار گرفته اند، به طور کامل و با بیان شبهات و اشکالات وارده بر آنها و بیان نظرات مخالفان مورد بررسی واقع نشده است.

فصل اوّل:

کلیّات

فصل اول: کلیات

گفتار اول: واژه شناسی

مبحث اول: مفهوم قاعده

از جهت آنکه برخی از فقهاء از «أصالة اللزوم فی العقود» به عنوان یک قاعده فقهی بحث کرده اند، شایسته است بحثی مختصر پیرامون قواعد فقهی و تفاوت آن با قواعد اصولی و مسائل فقهی به عمل آید تا جایگاه موضوع بحث کاملاً روشن گردد.

۱: تعریف قاعده در لغت

قاعده در لغت به معنای اساس، پایه و بنیان است.^۱ و به این تناسب ستونهای خانه را قواعد

می گویند.^۲

خداوند در قرآن کریم می فرماید:

---

۱. الف) ابن منظور الإفريقي المصری، أبو الفضل جمال الدين محمد بن مكرم؛ *لسان العرب*، ج ۳، دار صادر، بیروت- لبنان، ۱۴۱۴ هـ ق، ج ۳، ص ۳۶۱.

ب) الطریحی، فخرالدین؛ *مجمع البحرین*، محقق / مصحح: سیداحمد حسینی، ج ۳، کتابفروشی مرتضوی، تهران، ۱۴۱۶ هـ ق، ج ۳، ص ۱۲۹.

ج) الفراهیدی، الخلیل بن احمد؛ *کتاب العین*، ج ۲، منشورات الهجرة، قم، ۱۴۱۰ هـ ق، ج ۱، ص ۱۴۳.

د) قرشی، سید علی اکبر؛ *قاموس قرآن*، ج ۶، دارالکتب الإسلامیة، تهران، ۱۴۱۲ هـ ق، ج ۶، ص ۲۳.

۲. الراغب الإصفهانی، حسین بن محمد؛ *المفردات فی غریب القرآن*، محقق / مصحح: صفوان عدنان داودی، ج ۱، دارالعلم، الدار الشامیة، بیروت- سوریه، ۱۴۱۲ هـ ق، ص ۶۷۹.